

Copleston
FELSEFE TARİHİ

Berkeley
Hume

idea

COPLESTON FELSEFE TARİHİ
BERKELEY • HUME

FELSEFE TARİHİ

CİLT 5

MODERN FELSEFE:

HOBBS'TAN HUME'A İNGİLİZ FELSEFESİ

Bölüm 2

Berkeley • Hume

Frederick Copleston

Çeviren

Aziz Yardımlı

İDEA • İSTANBUL

İdea Yayınevi
Şarap İskelesi Sk. 2/19 Karaköy, Beyoğlu — İstanbul
www.ideayayinevi.com

Copyright © 1991, 2022 Aziz Yardımlı
İngilizce'de

A HISTORY OF PHILOSOPHY, VOLUME V

Modern Philosophy: The British Philosophers from Hobbes to Hume 'da
yayımlanmıştır

© 1959 by Frederick Copleston

Felsefe Tarihi, Cilt V, Bölüm II

Berkeley • Hume olarak birinci yayım İDEA 1991

Tüm hakları saklıdır

*Bu kitabın hiçbir bölümü yayınevinin
izni olmadan herhangi bir biçimde yeniden üretilemez*

e-kitap ISBN 978-975-397-196-6

İçindekiler

* * *

ANABÖLÜM BİR GEORG BERKELEY

BÖLÜM BİR BERKELEY (1)

1. *Yaşam* 11
2. *Çalışmalar* 12
3. *Berkeley'in Düşüncesinin Tini* 14
4. *Görme Kuramı* 19

BÖLÜM İKİ BERKELEY (2)

1. *Sözcükler ve Anlamları* 25
2. *Soyut Genel Düşünceler* 28
3. *Duyulur Şeyin esesi percipidir* 32
4. *Duyulur Şeyler Düşüncelerdir* 35
5. *Özdeksel Töz Anlamsız Bir Terimdir* 38
6. *Duyulur Şeylerin Olgusallığı* 40
7. *Berkeley ve Temsilci Algı Kuramı* 44

BÖLÜM ÜÇ BERKELEY (3)

1. *Sonlu Tinler: Varoluşları, Doğaları ve Ölümsüz Karakterleri* 46
2. *Doğa Düzeni* 51

3. *Berkeley'in Fiziği Görgücü Yorumu, Özellikle De motu' da Görüldüğü Gibi* 53
4. *Tanrının Varoluşu ve Doğası* 58
5. *Duyulur Şeylerin Kendimiz ve Tanrı ile İlişkileri* 63
6. *Nedensellik* 69
7. *Berkeley ve Başka Felsefeciler* 71
8. *Berkeley'in Törel Düşünceleri Üzerine Kimi Notlar* 73
9. *Berkeley'in Etkisi Üzerine Bir Not* 79

* * *

ANABÖLÜM İKİ
DAVID HUME

BÖLÜM DÖRT
HUME (1)

1. *Yaşam ve Yazılar* 83
2. *İnsan Doğasının Bilimi* 86
3. *İzlenimler ve Düşünceler* 89
4. *Düşüncelerin Çağrışımı* 95
5. *Töz ve İlişkiler* 97
6. *Soyut Genel Düşünceler* 100
7. *Düşüncelerin İlişkileri; Matematik* 103
8. *Görgül Olgular* 105
9. *Nedensellik Çözümlemesi* 108
10. *İnancın Doğası* 120

BÖLÜM İKİ
HUME (2)

1. *Cisimlerin Varoluşuna İnancımız* 126
2. *Anlıklar ve Kişisel Özdeşlik Problemi* 135
3. *Tanrının Varoluşu ve Doğası* 141
4. *Kuşkuculuk* 148

BÖLÜM ALTI
HUME (3)

1. *Giriş* 157
2. *Tutkular, Doğrudan ve Dolaylı* 159

3. *Duygudaşlık* 164
4. *İstenç ve Özgürlük* 165
5. *Tutkular ve Us* 167
6. *Moral Ayrımlar ve Ahlak-Duyusu* 170
7. *İyilikseverlik ve Yararlık* 176
8. *Türe (Justice)* 179
9. *Genel Notlar* 183

BÖLÜM YEDİ

HUME (4)

1. *Bir Bilim Olarak Politika* 186
2. *Toplumun Kökeni* 188
3. *Hükümetin Kökeni* 190
4. *Bağlılığın Doğası ve Sınırları* 193
5. *Ulusların Yasaları* 197
6. *Genel Notlar* 198

BÖLÜM SEKİZ

HUME'DAN YANA VE HUME'A KARŞI

1. *Giriş Notları* 201
2. *Adam Smith* 202
3. *Price* 209
4. *Reid* 214
5. *Campbell* 225
6. *Beattie* 226
7. *Stewart* 227
8. *Brown* 236
9. *Son Vargılar* 246

Kısa Bir Kaynakça 251

Sözlük 257

Dizin 260

ANABÖLÜM BİR
GEORG BERKELEY

BÖLÜM BİR
BERKELEY (1)

1. Yaşam

GEORG BERKELEY (1685-1753) 12 Mart 1685'te İrlanda'da Kilkenny yakınlarında Kilcrene'de doğdu. Ailesi İngiliz kökenli idi. On bir yaşında Kilkenny Kolejine gönderildi ve 1700 Martında on beşinde iken Dublin'de Trinity Kolejine girdi. Matematik, dil, mantık ve felsefe öğreniminden sonra 1704'te B.A. derecesini aldı. 1707'de *Arithmetica ve Miscellanea mathematica* başlıklı çalışmalarını yayımladı ve o yılın Haziranında Koleje kabul edildi. Daha şimdiden özdeğin varoluşundan kuşkulanmaya başlamıştı ve konu üzerine ilgisi Locke ve Malebranche'ı incelemesi tarafından uyandırılmıştı. Resmi gerektirimleri yerine getirdikten sonra, 1709'da ast rahip (*deacon*) olarak atandı ve 1710'da Protestan Kilise'de rahip (*priest*) oldu. İlk Ast Üye (*Junior Fellow*) olarak, ama daha sonra 1717'den başlamak üzere Üst Üye (*Senior Fellow*) olarak çeşitli akademik görevlerde bulundu. Ama 1724'te Derry kilise başkanlığı görevini elde edince Üyeliğini bırakmak zorunda kaldı. Kolejde kalışı hiç kuşkusuz arasız değildi ve Londra'yı ziyaret etmiş ve orada Addison, Steele, Pope ve başka ünlüler ile tanıştı; ve iki kez Kıtayı ziyaret etti.

Derry'deki görevine yerleşmesinin üzerinden çok geçmeden Berkeley Bermuda adasında İngiliz plantsyoncuların ve Yerlilerin çocuklarının eğitimi için kendisinin bir kolej kurma projesi konusunda Sarayın ve hükümet çevrelerinin desteğini aramak üzere Londra'ya gitti. Görünürde hem genel eğitim hem de özel olarak dinsel eğitim için Amerika kıtasından oldukça uzun bir yolu aşarak gelen ve eğitimleri tamamlandıktan sonra geri dönen İngiliz gençleri ve Yerlilerin düşünüyordu. Berkeley bir yetki ve önerilen bir bağış için parlamento onayı elde etmeyi başardı, ve 1728'de eşlikçileri ile birlikte Amerika'ya yelken açarak Rhode Island'daki Newport'a doğru yola çıktı. Erken projesinin doğruluğundan kuşkuyla düşünce, bağış verilir verilmez tasarlanan koleji Bermuda yerine Rhode Island'da kurmak için başvuruda bulunmaya karar verdi. Ama beklenen para gelmedi ve Berkeley İngiltere'ye geri dönmek için yola çıkarak 1731 Ekim sonunda Londra'ya ulaştı.

İngiltere'ye dönüşünden sonra Berkeley Londra'da terfi umudu ile beklemeye başladı ve 1734'te gerçekten de Cloyne piskoposu olarak atandı. Yaşamının bu döneminde idi ki insan hastalıkları için bir her-derde-deva olarak gördüğü katranlı-suyun (*tar-water*) iyiliklerinden yana ünlü propagandalarına girişti. Bu özel çare konusunda ne düşünülürse düşünülün, Berkeley'in acıya bir çözüm için ateşli isteği içtendi.

1745'te Berkeley daha iyi bir kazanç getirebilecek olan Clogher piskoposluğu teklifini geri çevirdi, ve 1752'de karısı ve ailesi ile Oxford'da Holywell Street'te aldığı bir eve yerleşti. 14 Ocak 1753'te dinginlik içinde öldü ve Christ Church'ün bir eklentisine, Oxford diyakozunun katedraline gömüldü.

2. Çalışmalar

Berkeley'in en önemli felsefi çalışmaları meslek yaşamının erken bir döneminde, Trinity Kolejinin bir Üyesi olduğu yıllar sırasında yazıldı. *Yeni Bir Görme Kuramına Doğru Bir Deneme* (*An Essay towards a New Theory of Vision*) 1709'da çıktı. Bu çalışmada Berkeley görme sorunlarını ele aldı, örneğin uzaklık,

büyükük ve konum yargılarımızın temellerini çözümlledi. Ama daha şimdiden 'özdeksizciliğin' (*immaterialism*) doğru luğuna inanmış olsa da, *Deneme*'de ününü borçlu olduğı bu öğretiyi anlatmadı. Bu öğretiyi 1710'da yayımlanan *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir İnceleme*'nin (*A Treatise concerning the Principles of Human Knowledge*) birinci Bölümünde ve 1713'te yayımlanan *Hylas ve Philonus Arasındaki Üç Diyalog*'da (*Three Dialogues between Hylas and Philonus*) ortaya koyuldu. *Deneme* için ve *İlkeler* için ön çalışma Berkeley'in 1707 ve 1708'de yazılan defterlerinde kapsanır. Bunlar 1871'de A. C. Fraser tarafından *Raslantısal Metafiziksel Düşünceler Güncesi* (*Commonplace Book of occasional Metaphysical Thoughts*) başlığı altında ve 1944'te Profesör A. A. Luce tarafından *Felsefi Yorumlar* (*Philosophical Commentaries*) başlığı altında yayımlandı. 1712'de Berkeley *Edilgin Boyun Eğme* (*Passive Obedience*) üzerine bir kitapçık yayımladı ve bunda edilgin boyun eğme öğretisini ileri sürdü, gerçi aşırı tiranlık durumlarında başkaldırı hakkını kabul ederek onu sınırlandırır da.

Berkeley'in Latince incelemesi *De motu* 1721'de çıktı, ve aynı yıl *İngiltere'nin Yıkımını Önleme Yönünde Bir Deneme*'yi (*An Essay towards preventing the Ruin of Great Britain*) yayımladı. Çalışma *South Sea Bubble** tarafından yol açılan yıkımlar karşısında din, çalışkanlık, tutumluluk ve kamu tinine bir çağrıyı kapsıyordu. Amerika'da *Alciphron ya da Minik Filozof* (*Alciphron or Minute Philosopher*) başlıklı çalışmayı yazdı ve bunu 1732'de Londra'da yayımladı. Yedi diyalog kapsayan bu çalışma kitaplarının en uzunudur ve özgür-düşünörlere (*free-thinkers*) karşı yöneltilmiş olarak özünde bir Hıristiyan savunmacının çalışmasıdır. 1733'te *Bir Tanrının Dolaysız Bulunuşunu ve Kayrasını Gösteren Görüş ya da Görsel Dil Kuramının Doğrulaması ve Açıklaması* (*The Theory of Vision or Visual Language showing the immediate Presence and Providence of a Deity Vindicated and Explained*) başlıklı çalışması *Deneme*'nin bir gazete eleştirisine

*[*South Sea Bubble*. 1720 İngilteresinde *South Sea Company* Güney Denizleri (ekvatorun güneyindeki denizler) ile tecimde bir tekel hakkı karşılığında ulusal borcu üzerine aldıktan sonra ortaya çıkan parasal bunalım ve şirket stoklarında bunu izleyen ateşli spekülasyonlar.]

karşı yanıt olarak çıktı; ve 1734'te Berkeley *Çözümleyici, ya da İnançsız Bir Matematikçiye Seslenen Bir Söylem* (*The Analyst or a Discourse addressed to an Infidel Mathematician*) yayımladı ve bunda Newton'ın türev kuramına saldırarak eğer matematikte gizemler varsa bunları dinde beklemenin ancak usauygun olduğunu ileri sürdü. A. Dr. Jurin bir yanıt yayımladı ve Berkeley 1735'te yayımlanan *Matematikte Özgür-Düşünmenin Bir Savunusu* (*A Defence of Free-thinking in Mathematics*) ile karşılık verdi.

1745'te Berkeley biri kendi topluluğuna, öteki Cloyne piskoposluğu altındaki Katoliklere seslenen iki mektup yayımladı. Bu ikincisinde Jacobi ayaklanmasına katılmamayı önerdi. Bir İrlanda bankası sorunu üzerine düşünceleri adı verilmeksizin *Soruşturmacı* (*The Querist*) başlığı altında 1735, 1736 ve 1737'de üç bölüm olarak Dublin'de yayımlandı. Berkeley İrlanda sorunları ile oldukça yakından ilgileniyordu, ve 1749'da *Bilgelere Bir Söz* (*A Word to the Wise*) başlıklı bir yazı ile ülkenin Katolik dinadamlarına seslenerek onları daha iyi toplumsal ve ekonomik koşulların geliştirilmesi devimine katılmaya çağırdı. Katranlı-suyun yararlarından yana propagandası ile bağıntı içinde, 1744'te içinde belli bir ölçüde felsefe de kapsayan *Siris*'i yayımladı. Bilinen son yazısı *Katranlı-Su Üzerine Daha Öte Düşünceler* (*Farther Thoughts on Tar-water*) 1752'de yayımlandı.

3. Berkeley'in Düşüncesinin Tini

Berkeley'in felsefesi bu felsefenin kısa bir bildiriminin bile (örneğin yalnızca Tanrı, sonlu tinler ve tinlerin düşünceleri vardır) onu sıradan insanın dünya görüşünden dikkati durduracak denli uzak göstermesi anlamında heyecan vericidir. Nasıl ünlü bir felsefeci özdeğin varoluşunu yadsımda kendini aklayabilir diye hayret edebiliriz. Gerçekten de, Berkeley *İnsan Bilgisinin İlkeleri*'ni yayımladığı zaman bütünüyle doğal olarak eleştiri ve giderek alay konusu oldu. Birçok insana öyle göründü ki en açık olanı, sıradan hiçbir insanın sorgulamayacağı denli açık olanı yadsıyor ve hiçbir biçimde çok açık olmayanı ileri sürüyordu. Böyle bir felsefe düşlemsel bir

aşırıktan başka birşey olamazdı. Yazarı ansal olarak dengesiz biri, ya da kimilerinin düşündüğü gibi, paradoksal yenilikler peşinde koşan biri ya da ince bir şaka yapan ilginç bir İrlandalı idi. Ama evlerin, masaların, ağaçların, dağların gerçekte tinlerin ya da anlıkların düşünceleri olduğuna inanan ya da inanıyor gibi yapan hiç kimse haklı olarak başka insanların da onun görüşlerini paylaşmalarını bekleyemezdi. Kimileri Berkeley'in uslamlamalarının ustaca ve ince ve çürütülmesi güç olduğunu kabul etti. Aynı zamanda böylesine paradoksal vargılara götüren uslamlamalarda yanlış birşey olmalıydı. Başkaları Berkeley'in konumunu çürütmenin kolay olduğunu düşündü. Bunların onun felsefesini reddetmelerinin güzel bir örneği Dr. Samuel Johnson'un ünlü çürütmesidir. Bilgili doktor büyük bir taşı tekmeleyerek "Onu böyle çürütüyorum" diye bağırmıştı.

Bununla birlikte, Berkeley'in kendisi felsefesini sağduyuya aykırı düşlemsel bir yaratı olarak ya da giderek sıradan insanın kendiliğinden kanıları ile bağdaşmaz olarak görmekten çok uzaktı. Tersine, sağduyudan yana olduğuna inandı ve açıkça kendini profesörlerden ve onun görüşünde tuhaf ve saçma öğretiler bildiren yanlış yola düşmüş metafizikçilerden ayrı olarak "halk" ile birlikte sınıflandırdı. Defterlerinde ilginç bir girişi okuruz: "Not: Metafiziği vb. sonsuza dek uzaklaştırıyor ve insanları yeniden sağ duyuya çağırıyor olmak."¹ Kişi gerçekten de bir bütün olarak Berkeley'in felsefesini metafiziğin uzaklaştırılmasının bir örneği olarak görme eğiliminde olmayabilir; ama Locke'un gizli (*occult*) özdeksel töz öğretisini yadsıması hiç kuşkusuz onun gözünde bu etkinliğin bir örneği idi. Ve cisimlerin ya da duyulur nesnelerin algılayan anlıklara bağımlı olduğu öğretisini sıradan insanın görüşleri ile bağdaşmaz görmedi. Aslında, sıradan insan masanın var olduğunu ve onu algılayacak hiç kimse yok iken bile orada bulunduğunu

¹*Philosophical Commentaries*, 751; I, s. 91. Berkeley'in yazılarına cilt ve sayfa göndermeleri Yapıtlarının A. A. Luce ve D. E. Jessop tarafından düzenlenen eleştirel yayımıdır. Burada *Philosophical Commentaries* için P.C.; *Essay towards a New Theory of Vision* için E.; *Principles of Human Knowledge* için P.; *Three Dialogues* için D.; *De motu* için D.M.; *Alciphron* için A. kısaltmaları kullanılmıştır.

söyleyecektir. Ama Berkeley masanın odada onu algılayacak hiç kimse yok iken bile belli bir anlamda varolduğunun söylenebileceğini yadsıma gibi bir niyeti olmadığı yanıtını verecektir. Soru bildirimim doğru mu yoksa yanlış mı olduğu değil, ama hangi anlamda doğru olduğudur. Masanın onu algılayacak hiç kimse bulunmuyor ve onu algılamıyor iken odada olduğunu söylemek ne demektir? Bu eğer biri odaya girecek olsaydı, “bir masayı görme” dediğimiz deneyimde bulunacaktı demekten başka ne anlama gelebilir? Sıradan insan masa onu algılayacak hiç kimse yokken bile odadadır derken demek istediğinin bu olduğunu ileri sürmeyecek midir? Demek istemiyorum ki sorun bu sorular tarafından düşündürülebilecek denli yalındır. Ne de kendimi Berkeley’in görüşüne bağlamak istiyorum. Ama önceden çok kısa bir biçimde Berkeley’in çağdaşlarının düşlemsel olarak görme eğiliminde oldukları görüşlerin gerçekte sağduyu ile bütünüyle uyumlu olduklarını nasıl ileri sürebildiğini belirtmek istiyorum.

Bir cismin ya da duyulur şeyin edimsel olarak algılanmadığı zaman varolduğunu söylemenin ne demek olabileceği sorusuna az önce değinildi. Berkeley yalnızca kendi dillerinde iyi yazma yeteneğinde olan felsefecilerden biri değildi: Sözcüklerin anlam ve kullanımları ile de büyük ölçüde ilgilendi. Bu hiç kuşkusuz bugün İngiliz felsefecileri tarafından yazılarına yöneltilen ilginin başlıca nedenlerinden biridir. Çünkü onda linguistik analiz deviminin bir ön habercisini görürler. Berkeley örneğin “varoluş” teriminin doğru bir çözümlemesi için gereksinim üzerinde diretti. Böylece defterlerinde birçok eski felsefecinin varoluşun ne olduğunu bilmedikleri için saçmalıklara düştüklerini belirtir. Ama “üzerinde direttiğim başlıca nokta Varoluşun doğa, anlam ve önemini anlamadır.”² Berkeley’in görüşünde *Esse est percipi* vargısı duyulur şeyler vardır derken kullandığımız “varolma” teriminin doğru bir çözümlemesinin sonucu idi. Yine, Berkeley Newtoncu bilimsel kuramlarda görülen türde soyut terimlerin anlam ve kullanımına özel bir dikkat yöneltti. Ve bu terimlerin kullanımının çözümlemesi ona daha sonra orta malı olmuş olan bilimsel

²P.C., 491; I.s. 61-2.

kuramların konumlarına ilişkin görüşleri önceleme olanağını verdi. Bilimsel kuramlar birer hipotezdir, ve bilimsel bir hipotezin, yalnızca “işlediği” için, zorunlu olarak insan anlığının olgusallığın enson yapısını özümseme ve son gerçekliğe erişme gücünün anlatımı olduğunu düşünmek bir yanılıdır. Dahası, “yerçekimi,” “çekim” vb. gibi terimlerin hiç kuşkusuz kendi kullanımları vardır; ama bunların araçsal birer değer taşıdıklarını söylemek bir şeydir, gizli (*occult*) kendilikleri ya da nitelikleri gösterdiklerini söylemek bütünüyle başka birşey. Soyut sözcüklerin kullanımı, gerçi kaçınılamaz olsa da, fiziği metafizik ile kirlenme ve bize fiziksel kuramların konumlarının yanlış bir düşüncesini verme eğilimindedir.

Ama gerçi Berkeley metafiziği sürmekten ve insanları sağduyuya geri çağırmaktan söz etse de, kendisi bir metafizikçi idi. Örneğin özdeksel şeylerin varoluş ve doğalarının açıklaması verildiğinde, bundan pekinlikle Tanrının varolduğu sonucu çıktığını düşünüyordu. Berkeley’in “düşünceler” dediği nitelikleri destekleyecek hiçbir özdeksel töz (Locke’un bilinemez ve bilinmeyen dayanağı) yoktur. Özdeksel şeyler öyleyse düşünce öbeklerine (*clusters of ideas*) indirgenebilir. Ama düşünceler herhangi bir anlıktan ayrı olarak kendi başlarına varolmazlar. Aynı zamanda açıktır ki kendimiz için oluşturduğumuz düşünceler, imgelemin yaratıları (örneğin bir denizkızı ya da tek-boyuzlu at düşünceleri) ile bir insanın uyanık yaşamı sırasında normal durumlar ve koşullar altında algıladığı fenomenler ya da “düşünceler” arasında bir ayırım vardır. Kendime özgü imgesel bir dünya yaratabilirim; ama gözlerimi kitabımdan kaldırdığım ve pencereden dışarı baktığım zaman gördüklerim bana bağlı değildir. Bu “düşünceler” öyleyse bana bir anlık ya da tin tarafından, eş deyişle Tanrı tarafından sunuluyor olmalıdır. Bu tam olarak Berkeley’in sorunu anlatış yolu değildir; ama onun görüşünde fenomenalizmin teizmi içerdiği olgusunu kısaca belirtmek için yeterli olacaktır. İçerip içermediği hiç kuşkusuz başka bir sorudur. Ama Berkeley içerdiğini düşünüyordu; ve Tanrıya inancın yalın bir sağduyu sorunu olduğunu düşünmesinin nedenlerinden biri budur. Eğer özdeksel şeylerin varoluş ve doğasına ilişkin bir sağduyu görüşünü benimseyecek

olursak, Tanrının varoluşunu doğrulamaya götürülürüz. Evrik olarak, özdeksel töze inanç tanrıtanımazlığı getirir.

Eğer Berkeley'in felsefe yapma yolunu irdeliyorsak bu sorunun biraz önemi vardır. Çünkü özdeksel tözü eleştirisini genel olarak tanrıtanırcılığın ve özel olarak Hıristiyanlığın bir kabulü için yolu hazırlamaya hizmet ediyor olarak gördüğünü açıkça ortaya koydu. Söylendiği gibi, felsefesi birçok çağdaşı tarafından düşlemsel bir saçmalık olarak görüldü. Ve Bermuda tasarını yaşama geçirebilmek için İrlanda'da Protestan Kilise-de³ bir görevi gözden çıkarmaya istekliliği kimileri tarafından bir delilik belirtisi olarak alındı. Ama savunduğu özdeksizcilik (*immaterialism*) felsefesi ve Bermuda tasarısı başka bir yolda İrlanda yoksullarının acıları için kaygısında ve katranlı-suyun yararları konusundaki coşkulu propagandasında açıkça görülen aynı karakter ve kafa yapısını gösterir. Felsefesine hangi değer verilirse verilsin ve sonraki felsefeci kuşakları tarafından onadaki hangi öğeler vurgulanırsa vurgulansın, felsefesini kendi değerlendirmesi *İlkeler*'in kapanış sözlerinde hayranlık verici bir yolda özetlenir. "Çünkü, herşey bir yana, incelemelerimizde ilk yeri hak eden şey Tanrının ve ödevimizin irdelenişidir; ve bunları yükseltmek bir bakıma emeklerimin ana yön ve tasarısı olduğu için, eğer söylemiş olduklarımla okurlarımı Tanrının bulunuşunun dindarca bir duygusu ile esinlendiremiyorsam onları bütünüyle yararsız ve etkisiz sayacağım: ve bilgili insanların başlıca uğraşını oluşturan o verimsiz kurguların yanlışlık ya da boşluklarını gösterdikten sonra, doğru olan onları İncil'in sağlıklı gerçekliklerine saygı göstermeye ve onları kabul etmeye yöneltilir, çünkü bunları bilmek ve yerine getirmek insan doğasının en yüksek eksiksizliğidir."⁴

Berkeley böylece felsefesinin kılğısal işlevi konusunda bütünüyle açıklı. *İlkeler*'in tam başlığı şudur: *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir İnceleme, ya da Kuşuculuk, Tanrıtanımazcılık ve Dinsizliğin Zeminleri ile, Bilimlerdeki Tüm Yanlışlık ve Güçlüğün*

³Berkeley gerçekten de kilisede yükselmeye ilgisiz değildi. Ve bir de geçindirecek ailesi vardı. Ama Amerika'nın Hıristiyanlaştırılması için tasarıları, ne denli başarısız olmuş olsalar da, onun bir konum düşkünü değil ama bir idealist olduğunu gösterir.

⁴P., I, 156; II, s. 113.

Başlıca Nedenleri Üzerine Soruşturma. Benzer olarak, *Üç Diyalog*'daki amacının "insan bilgisinin gerçeklik ve eksiksizliğini, ruhun cisimsel-olmayan doğasını ve bir Tanrının dolaysız bulunuşunu kuşkucular ve tanrıtanımazcılar ile karşıtlık içinde açıkça belgitlemek"⁵ olduğunu söyler. Ama bu ve benzeri bildirimlerden Berkeley'in felsefesinin dindar ve savunmacı bir karakterin önyargıları ve saplantıları tarafından bütünüyle bulandırıldığı ve böylece felsefi düşünceye sunacak değerli hiçbirşeyi olmadığı vargısını çıkarmamak gerekir. Ciddi bir felsefeci idi, ve kişi onun kullandığı uslamamalar ile, çıkardığı vargılar ile anlaşıyor olsun ya da olmasın, sunduğu düşünce çizgileri irdelemeye değer ve getirdiği sorunlar ilginç ve önemlidir. Genel olarak, ayrıca bir metafizikçi ve bir fenomenalist de olmasına karşın, fenomenalizmin felsefede son sözü söylediğini düşünmeyen bir görgücü olarak dikkate değerdir. Felsefesi hiç kuşkusuz kırma bir felsefe olarak görünür. Eğer felsefesine yalnızca Locke'dan Hume'a giden yolda bir basamak olarak bakarsak kaçınılmaz olarak böyle görünecektir. Ama sanırım kendi uğruna ilginçtir.

4. Görme Kuramı

Daha önce belirtildiği gibi, Berkeley kendi özdeksizcilik felsefesini dünyaya insanların kafalarını onun kabulüne hazırlamak için belli bir çaba göstermeksizin sunmadı. Çünkü görüşlerinin doğruluğu ve sağduyu ile bağdaşabilirliği konusunda kesin bir kaniye varmış olsa da, bildirimlerinin birçok okura tuhaf ve saçma geleceğinin bilincinde idi. Bu nedenle ilk olarak *Yeni bir Görme Kuramına Doğru Deneme*'sini yayımlayarak *İnsan Bilgisinin İlkeleri* için yolu hazırladı.

Bununla birlikte, bu *Deneme*'nin yalnızca insanların kafalarını Berkeley'in daha sonraki yayımlarında söyleme niyetinde olduklarını duygudaş bir yaklaşım ile dinlemeye yatkın kılabacak bir aygıt olduğunu sanmak yanlış olacaktır. Kitap algı ile bağlantılı bir dizi sorun üzerine ciddi bir incelemedir, ve hazırlık

⁵D., sub-title; II, s. 147.

işlevinden bütünüyle ayrı olarak kendi uğruna ilginçtir. Optik aletlerin yapılmaları optik kuramların gelişimini uyarılmıştı. Aralarında Barrow'un *Optik Dersleri (Optical Lectures)* (1669) de olmak üzere daha şimdiden birçok çalışma yayımlanmıştı; ve *Deneme*'de Berkeley konuya kendi katkılarını getirdi. Kendi sözlerinde anlatıldığı gibi, amacı "görme yoluyla nesnelere uzaklık, büyüklük ve konumlarını algılayış yolumuzu göstermektir. Ayrıca görme ve dokunma duyuları arasında bulunan ayrımı ve her iki duyuya ortak herhangi bir düşüncenin olup olmadığını irdelemektir."⁶

Berkeley uzaklığın kendisini dolaysızca algılamadığımızı üzerinde anlaşılan bir olgu olarak kabul eder. "Öyleyse geriye uzaklığın kendisi görme ediminde dolaysızca algılanan bir başka düşünce aracılığıyla görüşe getirilmesi kalır."⁷ Ama Berkeley çizgiler ve açılar aracılığıyla yürürlükteki geometrik açıklamayı yadsır. Çünkü bir yandan uzaklığı geometrik hesaplama yoluyla ölçtüğümüz ya da yargıladığımız görüşü deneyim tarafından desteklenmez. Öte yandan, sözü edilen çizgiler ve açılar optiği geometrik olarak irdeleme amacıyla matematikçiler tarafından kurulan hipotezlerdir. Geometrik açıklama yerine Berkeley şu çizgilerdeki düşünceleri önerir. Her iki göz ile yakındaki bir nesneye bakarken, gözbebeklerim arasındaki aralık nesnenin yaklaşmasına ya da uzaklaşmasına göre küçülür ya da genişler. Ve gözlerdeki bu değişime duyular eşlik eder. Sonuç değişik duyular ve değişik uzaklıklar arasında bir bağlantının kurulmasıdır. Böylece duyular uzaklık algısında ara "düşünceler" olarak davranır. Yine, eğer bir nesne gözden belli bir uzaklığa koyulur ve sonra yaklaştırılırsa, daha karışık olarak görülür. Ve böylece "anlıktaki çeşitli karışıklık ve uzaklık dereceleri arasında alışkısalsal bir bağıntı doğar; daha büyük karışıklık nesnenin daha küçük uzaklığını ve daha küçük karışıklık daha büyük uzaklığını imler."⁸ Ama gözden belli bir uzaklığa koyulmuş bir nesne yakına getirildiği zaman hiç olmazsa belli bir süre için gözü kısarak görünüşünün karışmasını önleriz. Ve gözü

⁶E., 1; II, s. 171.

⁷E., 11; II, s. 173.

⁸E., 21; II, s. 175.

kısma çabasına eşlik eden duyum bize nesnenin uzaklığını yargulamada yardım eder. Gözü kısma çabasının büyüklüğü nesnenin yakınlığı ile artar.

Duyulur nesnelere ilişkin algımıza gelince, ilkin görme tarafından ayrımsanan iki tür nesneyi ayırdetmemiz gerekir. Kimileri yeterince ve dolaysızca görülürdür; başkaları dolaysızca görme duyusunun altına düşmez, tersine daha çok dokunulur nesnelere ve yalnızca doğrudan görülür olan aracılığıyla dolaylı olarak görünürler. Her tür nesnenin kendi ayrı büyüklüğü ya da uzamı vardır. Örneğin, aya baktığımız zaman doğrudan doğruya renkli bir disk görürüm. Ay, görülür (*visible*) bir nesne olarak, çevrende durduğu zaman dorukta durduğu zaman olduğundan daha büyüktür. Ama dokunulur (*tangible*) bir nesne olarak görüldüğü zaman ayın büyüklüğünü bu yolda değiştiriyor olarak düşünmeyiz. “Anlığın dışında varolan ve belli bir uzaklıkta olan nesnenin büyüklüğü her zaman değişmeksizin aynı kalmayı sürdürür. Ama görülür nesne biz dokunulur nesneye yaklaşır ya da ondan uzaklaşırken değiştiği için, değişmez ve belirli hiçbir büyüklüğü yoktur. Öyleyse ne zaman herhangi bir şeyin, örneğin bir ağacın ya da evin büyüklüğünden söz etsek, demek istediğimiz şey bu nesnenin dokunulur büyüklüğü olmalıdır, yoksa kararlı ve onda sözü edilen ikircimden özgür hiçbir şey olamaz.”⁹ “Ne zaman bir nesneye ilişkin olarak onun büyük ya da küçük, şu ya da bu belirli ölçüde olduğunu söylesek, bu dokunulur olan açısından demek isteniyor olmalıdır, dolaysızca algılanıyor olmasına karşın gene de çok az dikkat edilen görülür uzam açısından değil.”¹⁰ Bununla birlikte, dokunulur nesnelere ilişkin büyüklüğü doğrudan algılanmaz; görülür görüngülerin karışıklık ya da seçiklik, bulanıklık ya da diriliklerine göre, görülür büyüklük tarafından yargılanır. Gerçekten de görülür büyüklük ve dokunulur büyüklük arasında hiçbir zorunlu bağıntı yoktur. Örneğin bir kule ve bir insan, uygun uzaklıklara yerleştirildikleri zaman, az çok aynı görülür büyüklükte olabilirler. Ama bu nedenle aynı dokunulur büyüklüklerinin olduğu yargısında

⁹E., 55; II, s. 191.

¹⁰E., 61; II, s. 194.

bulunmayız. Yargımız bir dizi deneysel etmen tarafından etkilendir. Bununla birlikte, bu durum bir nesneye dokunmadan önce dokunulur büyüklüğünün görülür büyüklüğü tarafından imlendiği olgusunu değiştirmez, gerçi görülür büyüklüğün dokunulur büyüklükle hiçbir zorunlu bağıntısı olmasa da. “Uzaklığı gördüğümüz gibi, büyüklüğü de görürüz. ... Ve her ikisini de bir insanın bakışlarında utancı ya da öfkeyi gördüğümüz aynı yolda görürüz. Bu duyguların kendileri görülmezdir, ama gene de dolaysız görmenin nesnelere olan ve o duyguları yalnızca onlara eşlik ettikleri gözlemlendiği için simgeleyen çehre renkleri ve değişiklikleri ile birlikte göz tarafından içeri bırakılırlar. Deneyim olmasaydı yüz kızarmasını memnuniyetten çok utancın bir belirtisi olarak alamazdık.”¹¹

Berkeley’in görsel algıya ilişkin düşünceleri kesinlikle bütünyle özgün değildi. Ama ödünç aldığı düşünceleri dikkatle işlenmiş bir kuram oluşturmada kullandı. Bu kuram, değerli tikel noktalarından ayrı olarak, gerçekten de uzaklık, büyüklük ve konumu algılayış yollarımız üzerine tikel örneklerin de yardımı ile derin düşünen bir kafanın ürünü olarak büyük değer taşır. Berkeley’in hiç kuşkusuz matematiksel optik kuramının yararlığını sorgulama gibi bir niyeti yoktu; ama sıradan görsel algıda uzaklık ve büyüklüğü matematiksel hesaplamalar ile yargılamadığımızı açıkça gördü. Gerçekten de uzaklıkları belirlemede matematik kullanırız; ama bu süreç açıktır ki Berkeley’in sözünü ettiği sıradan görsel algıyı öngerektirir.

Berkeley’in algıyı açıklamasının daha öte ayrıntılarına girmek gereksizdir. Belirtilmesi gereken nokta görme ve dokunma arasında ve bunların ilgili nesnelere arasında yaptığı ayırmadır. Daha önce gördük ki, sözcüğün sağın anlamında görme ya da görüş yetisinin nesnelere olan nesnelere ve yalnızca dolaylı olarak görsel algının nesnelere olan nesnelere arasında ayırım yapıyordu. Görülür büyüklük ya da uzam dokunulur uzamdan ayrıdır. Ama daha ileri gidebilir ve genel olarak diyebiliriz ki “her iki duyuya ortak hiçbir düşünce yoktur.”¹² Bunun böyle olduğu kolayca gösterilebilir. Dolaysız görme nesnelere ışık ve

¹¹E., 65; II, s. 195.

¹²E., 129; II, s. 223.

renklerdir, ve başka hiçbir dolaysız nesne yoktur.¹³ Ama ışık ve renkler dokunma yoluyla algılanmaz. Bu nedenle her iki duyuya ortak dolaysız hiçbir nesne yoktur. Belki de öyle görünebilir ki Berkeley biricik dolaysız görme nesneleri ışık ve renklerdir derken kendisi ile çelişir, gerçi aynı zamanda görülür uzamdan söz ediyor olsa da. Ama gördüklerimiz renk-alancıklarıdır, bir bakıma uzamlı renklerdir. Ve görülür uzam, renk alancıkları olarak görülür uzam, diye direktir Berkeley, dokunulur uzamdan bütünüyle ayırır.

Denebilir ki görme ve dokunma nesnelерinin türdeşliklerini ileri sürmek bir apaçıklığı ileri sürmektir. Herkes örneğin renkleri dokunma ile değil ama görme yoluyla algıladığımızı bilir. Örneğin bir şeyin yeşil göründüğünü söyleriz, yeşil duyumsandığımızı değil. Hepimiz ışık ve renklerin asıl görme nesneleri olduğunu tıpkı seslerin koklanmayıp işitildiğini bildiğimiz gibi biliriz. Ama görme ve dokunma nesnelерinin ayrı türden olduklarında direktmesinde Berkeley'in örtük bir amacı vardır. Çünkü görsel nesnelерin, "görme düşünceleri"-nin bize dokunma düşüncelerini imleyen simgeler ya da imler olduğunu ileri sürmeyi ister. İkisi arasında hiçbir zorunlu bağıntı yoktur; ama "bu imler değişmez ve evrenseldir, (ve) dokunma düşünceleri ile bağıntıları dünyaya ilk girişimizde öğrenilmiştir."¹⁴ "Bütününde alındığında, sanırım haklı olarak vargılayabiliriz ki görmenin asıl nesneleri doğanın Yaratıcısının evrensel dilini oluşturur, ve bununla bedenlerimizin sakınımı ve iyiliği için zorunlu olan şeylere erişebilmek için olduğu gibi bunların zararlı ve yok edici olanlarından kaçınabilmek için de eylemlerimizi nasıl düzenleyeceğimiz konusunda bilgilendiriliriz. ... Ve bunların uzakta olan nesneleri bize imleyiş ve belirtiş yolları insan belirleniminin dil ve imlerinin yolları ile aynıdır, çünkü bunlar da imlenen şeyleri herhangi bir doğa benzerliği ya da özdeşliği yoluyla değil ama yalnızca deneyimin bize aralarında bulunduğunu gösterdiği bir alışkısıl bağıntı yoluyla imlerler."¹⁵

¹³A.g.y.,

¹⁴E., 144; II, s. 229.

¹⁵E., 147; II, s. 231.

Burada “ uzakta olan nesnelere imleyiş ve belirtiş” sözlerine dikkat etmek gerekir. İmlem görme ya da görüş nesnelere uzakta olmadıklarıdır. Başka bir deyişle, bunlar bir anlamda anlığın içerisinde, “dışarıda” değil. Berkeley “anlıktan olmaksızın varolan ve belli bir uzaklıkta olan nesnenin büyüklüğü her zaman değişmeksizin aynı kalmayı sürdürür”¹⁶ derken ve bu dışsal ve dokunulur nesneyi görülür nesne ile karşılaştırırken, daha önceden bunu imlemişti. Görme nesnelere belli bir anlamda anlığın içerisinde, ve anlığın dışındaki nesnelere, dokunulur nesnelere imleri ya da simgeleri olarak davranırlar.

Görülür ve dokunulur nesne arasındaki bu ayrım *İlkeler*'de daha sonra ileri sürülen görüş ile, tüm duyulur nesnelere “düşünceler” oldukları ve belli bir anlamda anlığın içerisinde var oldukları görüşü ile bağdaşmaz. Ama bu demek değildir ki Berkeley *Deneme*'nin yazılışı ve *İlkeler*'in yazılışı arasında geçen süre içinde görüşünü değiştirmişti. Bu daha çok *Deneme*'de genel kuramının yalnızca bölümsel bir sunuluşunu vermeyi istediğini belirtir. Bu nedenle sanki görülür nesnelere anlıkta ve dokunulur nesnelere anlığın dışında imiş gibi konuşur. Bununla birlikte, *İlkeler*'de tüm duyulur nesnelere anlığın içerisine getirilir, ve bundan böyle Tanrı tarafından belirlenen bir dili oluşturanlar yalnızca görme nesnelere değildir. Başka bir deyişle, birincil olarak algı ile bağıntılı bir dizi sorununu tartıştığı *Deneme*'de okuru genel kuramının yalnızca bir bölümü ile ve yalnızca geçerken tanıştıran, *İlkeler*'de genel kuramı açıklar. Eklemek gerek ki giderek Berkeley'in genel kuramı üzerine bile uzaklık, büyüklük ve konumu algılayışımız ile bağıntılı sorular getirilebilir; ama uzaklık ve konum, eğer anlıktan bağımsız özdeksel hiçbir şey yoksa, hiç kuşkusuz yalnızca görelidir, saltık değil.

¹⁶E., 55; II, s. 191.

BÖLÜM İKİ
BERKELEY (2)

1. Sözcükler ve Anlamları

ÖNCEKİ BÖLÜMDE Berkeley'in dile ve sözcüklerin anlamlarına ilgisine dikkat çekildi. *Felsefi Yorumlar*'da, eş deyişle defterlerinde matematiğin metafizik ve etik üzerinde bir üstünlüğü vardır der, çünkü matematiksel tanımlar öğrenen biri için henüz bilinmeyen sözcüklerin tanımları iken ve böylece anlamlarına karşı çıkılmazken, buna karşı metafizik ve etikte tanımlanan terimler çoğunlukla şimdiden bilinir ve bu nedenle onları tanımlamaya yönelik herhangi bir girişim anlamları üzerine önceden tasarlanmış düşünce ve önyargılar ile karşılaşır.¹ Dahası, birçok durumda felsefede kullanılan bir terim ile ne demek istendiğini anlayabilir ve gene de anlamının duru bir açıklamasını vermeyi ya da onu tanımlamayı başaramayabiliriz. "Kendi ruhumu, uzamımı vb. açıkça ve tam olarak anlayabilir, ve onları tanımlamayı başaramayabilirim."² Ve Berkeley şeyleri tanımlamadaki ve üzerlerine duru olarak konuşmadaki güçlüğü düşünce karışıklığına olduğu denli de "dil yanlışlıklarına ve darlıkları"na (*the fault and scantiness of language*) yükler.³

¹P.C., 162; I, s. 22.

²P.C., 178; I,p. 24.

³A.g.y. .